

A R T Y K U Ł Y I R O Z P R A W Y

MAJA BRZOZOWSKA-BRYWCZYŃSKA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

OSOBLIWOŚĆ DZIECIŃSTWA:
NA STYKU PERSPEKTYWY QUEEROWEJ I *CHILDHOOD STUDIES*

MYŚLENIE „QUEEREM”

Słownikowy trop pojęcia *queer* prowadzi przez sensory dziwne, nieoczywiste i wielorakie, mieści w sobie przegięcia (ekscentryczne przerysowania i nadmiary znaczeń) i niedomknięcia (przez co jest podejrzanym, ale i każe podejrzewać, że rzeczy w istocie mogą wyglądać inaczej, niż się nam wydaje). Kiedy kilka dekad temu dyskurs akademicki przechwycił ten osobliwy termin, czyniąc zeń heurystyczne narzędzie myślenia o odstępstwie, różnicy i niedopasowaniu, do słownikowych określeń dopisał rozumienie logiki *queer* jako modusu bycia w świecie, który — czasami intencjonalnie, czasami nienaumyślnie — przeciwstawia się temu, co normalne (Mukherjee 2024). Jest to więc myślenie o pewnej polityce czynienia świata wyobrażalnym inaczej i praktyce podważania dominujących społecznych dyskursów, zwłaszcza dotyczących seksualności i tożsamości płciowych. *Queer* stał się tutaj zarówno sposobem na objęcie tego, co nie mieściło się ani w ramach hegemonicznych heteronormatywnych i binarnych tożsamości, ani w przestrzeni dostępnych nienormatywnych etykiet (Kosofsky Sedgwick 1993), jak i znakiem odrzucenia mniejszościowej narracji polityki poważania (Higginbotham 1993) na rzecz aktywnego oporu wobec dyscyplinu-

jących reżimów normy (Warner 1991). Optyka queerowa dostarcza zatem narzędzi problematyzowania społecznych dyskursów i instytucji, które definiują, regulują i kategoryzują tożsamości płciowe i seksualne w sposób uprzywilejowujący heteroseksualność i binarną matrycę płci. Pozwalając wybrzmieć narracjom, które nie mieszczą się w normie, przekraczają ją i podważają, queerowe komentarze umożliwiają bowiem dekonstruowanie logiki działania hegemonicznych formacji społecznych i aksjonormatywnych układów odniesienia.

OPTYKA CHILDHOOD STUDIES

Na ukonstytuowanie się pola, które współcześnie określane jest jako interdyscyplinarne studia nad dzieciństwem, spory wpływ miała głęboka niezgoda badaczek oraz badaczy dzieci i dzieciństwa na sposób, w jaki opisywane były one w teoretycznych narracjach socjologii i innych nauk społecznych dominujących przez większość XX wieku (Gaitán 2006). Nowo powstający obszar badań i refleksji miał zdezaktualizować te w dużej mierze uprzedmiotawiające i marginalizujące perspektywy, odrzucając ramę (głównie piagetowskiej) psychologii rozwojowej i (rozumianej głównie po parsonowsku) socjalizacji na rzecz paradygmatu (James, Prout 1990; James, Jenks, Prout 1998), który rekonceptualizował dzieciństwo jako społeczny konstrukt, a dziecko jako sprawczego aktora społecznego. Nowy paradygmat (mocno zasilany społecznym konstruktywizmem) z jednej strony dowartościowywał pozycję społeczną dziecka i niuansował biologiczny uniwersalizm dzieciństwa, z drugiej jednak ostatecznie uwikłał się w modernistyczne interpretacje rzeczywistości bazujące na jej dychotomicznym porządkowaniu (Kowalik-Olubińska 2020). Bierne, niedojrzałe dziecko stało się sprawcze, a biologicznie zdeterminowane dzieciństwo zdeterminowane kulturowo, lecz — jak słusznie zauważył Nick Lee (1998) — niezamierzoną konsekwencją formatywnego dla *childhood studies* odejścia od postrzegania dzieci jako *becomings* na rzecz uznania ich za społeczne *beings* było podtrzymanie ważności dychotomizującej, redukcjonistycznej logiki ich opisu, uprzywilejowanego dojrzałość jako punkt wyjścia i dojścia socjologicznych rozważań. Podobnie, na co zwracał uwagę Alan Prout (2005), dyskursywne usunięcie dzieciństwa z obszaru „natury” i ulokowanie go w przestrzeni „kultury”, potraktowanie jako społecznego konstruktu, nie przyniosło ostatecznie jego głębszego rozumienia, ale raczej zmianę pozycji w kolejnej dychotomicznej, redukcjonistycznej parze opisowych pojęć.

Nowa fala studiów nad dzieciństwem wzniosła się właśnie na krytycznej ocenie tych modernistycznych zapędów. Kevin Ryan (2012) wskazywał

na potrzebę nowego języka opisu dzieciństwa, takiego, który odda jego ambiwalencję i złożoność, który ulokuje je w heterogenicznej przestrzeni współzależności, w sieci wielorakich relacji łączących aktorów ludzkich i poza-ludzkich, sprobematyzuje sprawczość i podmiotowość. Na tę otwartość zwracał uwagę wspomniany wyżej Nick Lee (1998), sugerując, że wszyscy jesteśmy *becomings*, w nieustannym procesie stawania się, potrzebujemy więc niedeterministycznej ramy opisu. Alan Prout (2011), apelując o badanie dzieciństwa w przestrzeni „wykluczonego środka” między dychotomiami, proponował uwzględnić pojęcia relacjonalności, hybrydowości, mobilności i usieciowienia — które pozwolą uchwycić dzieciństwo w całej jego dyskursywno-materialnej, naturalno-kulturowej złożoności.

Wynikiem stale rosnącej autorefleksyjności i złożoności pola studiów nad dzieciństwem jest zarówno wykrystalizowanie się w ich obrębie „zwrotu ontologicznego”, który sygnalizuje decentralizację pozycji dziecka jako sprawczego podmiotu i wpisanie go w wielorakie, emergentne sieci współzależności z dyskursywnymi i materialnymi aspektami tego, co określamy jako rzeczywistość społeczną (Spyrou 2019), jak i wyłanianie się coraz to nowych obszarów analiz poświęconych „wykluczonemu środkowi” studiów nad dzieciństwem, jak *disabled children’s childhood studies* (Curran, Runswick-Cole 2013), *posthuman childhood studies* (Malone, Tesar, Arndt 2020) czy *queer childhood studies* (Dyer 2017).

W *Disclosing Childhoods* Spyros Spyrou (2018) sugeruje że celem studiów nad dzieciństwem jest nie tyle konstruowanie — w badaniach i teoretycznych propozycjach — jakiejś skończonej prawdy na temat dzieci i dzieciństwa, ile raczej towarzysząca tym poszukiwaniom nieustanna refleksja nad tym, jak nasze tendencje do postrzegania, problematyzowania oraz interpretowania dzieci i dzieciństwa wpływają na to, jaki rodzaj wiedzy o nich jest ostatecznie produkowany, co ujawnia (*disclose*), a czego nie dostrzega. Tym samym przyjmowane jako kluczowe budulce narracji o dzieciach i dzieciństwie kategorie — takie jak rozwój, niewinność czy sprawczość — stają się jednocześnie punktami wyjścia do krytycznego namysłu nad doświadczeniami dzieci i rzeczywistościami dzieciństwa, których hegemoniczne rozumienia tych pojęć nie uwzględniają.

Mając powyższe za punkt wyjścia, niniejszy tekst poświęcam próbie przyjrzenia się temu, jak w procesie takiej krytycznej refleksji nad swoimi słownikami studia nad dzieciństwem mogą czerpać inspiracje z perspektywy *queerowej*. Uwzględnianie takiej perspektywy w studiach nad dzieciństwem rozumiem przy tym dwojako — po pierwsze, to ujawnianie i walidowanie doświadczeń dzieciństwa dzieci, których orientacja psychoseksualna i/lub tożsamość płciowa nie mieszczą się w dominującej

heteroseksualnej i cispłciowej matrycy; po drugie, to rozpoznanie możliwości „squeerowania” ważnych dla społecznego dyskursu dzieciństwa pojęć, jak niewinność, rozwój i sprawczość, próba uchwycenia i podania w wątpliwość fundujących je normatywnych założeń, wyobrażenia sobie wreszcie teorii dzieciństwa, które potencjalnie będą się im wymykać. I to właśnie ten drugi wątek jest głównym przedmiotem tych wstępnych refleksji. Mówiąc jeszcze inaczej, chodzi mi nie tyle o przyglądanie się dziecku (jego tożsamości, relacjom, obecności w społecznych dyskursach) z perspektywy teorii queerowych, ile raczej o zasygnalizowanie produktywności queerowej soczewki przy ujawnianiu dzieciństwa i wiedzy o nim. Wyłaniająca się w polu studiów nad dzieciństwem wzmiankowana wyżej przestrzeń *queer childhood studies* (Dyer 2017) jest, w moim odczuciu, dobrą ilustracją tego, jak przydatna jest to soczewka.

QUEER I DZIECKO

Z uwagi na fakt, że perspektywa *queer* weszła do obiegu akademickiego przede wszystkim jako nowy paradygmat studiów literackich i kulturowych (Mukherjee 2024), również tradycja myślenia o dzieciństwie i dziecku w tym polu skupia się przede wszystkim raczej na analizie ich osobliwych figur, narracji i reprezentacji w tekstach literackich, filmowych czy kulturowych niż na badaniu rzeczywistych doświadczeń niefikcyjnych queerowych dzieci. Jak zauważa Kenneth Kidd (2011) — w teorii *queer* dziecko (a właściwie Dziecko) pełni funkcję perswazyjnej figury retorycznej w dwóch opozycyjnych narracjach.

Po pierwsze zatem, badacze podejmują próby wydobycia na światło dzienne wrodzonej wszystkim dzieciom „queerowości”, wynikającej bądź to z przypisywanego im w romantycznym duchu buntowniczego stosunku wobec społecznych reguł i demaskatorskiej mocy obnażania ich hegemonicznej natury (Halberstam 2011), bądź z faktu niemożności dopasowania ich faktycznych biografii do sztywno wyrysowanych rozwojowych norm i nierealistycznych kulturowych wyobrażeń (Bond-Stockton 2009). Kathryn Bond-Stockton w *The Queer Child, or Growing Sideways in the Twentieth Century* (2009), sugerując queerowość każdego dziecka („if you scratch a child, you will find a queer”), źródeł jego osobliwości upatruje w dziecięcej dziwności, oboczności faktycznej temporalności dzieciństwa względem linearnych schematów rozwojowych, w językowym wytwarzaniu niemożliwych rzeczywistości w aktach performatywnego metaforycznego stawania się kimś lub czymś innym, w dziecięcych sekretach i tajemnych zabawkach, w przymierzaniu dorosłych ról w sposób, który zawsze ostatecznie

jakoś je odwraca i zaburza. Jednocześnie queerowość nie stanowi tutaj wyłączanie efektu kreatywnego bycia w świecie, jeszcze nie utemperowanego dyscypliną społecznych norm. Bond-Stockton zwraca uwagę również na fakt, że dzieci i ich doświadczenia dzieciństwa „queeruje” (a więc czyni odstępczym, obcym) przede wszystkim społeczny konstrukt Dziecka i Dzieciństwa wykreślony w wąskich normatywnych ramach linearnego rozwoju, domyślnej białości, klasowości, niewinności, kruchości i aseksualności.

Po drugie, przedmiotem analiz czyniona jest — *à rebours* — perswazyjna władza społecznego konstruktu Dziecka (i Dzieciństwa) jako narzędzia heteronormatywnego porządkowania i punktu negatywnego odbicia dla formułowania queerowych polityk (Edelman 2004; Rosky 2012). W *No Future: Queer Theory and the Death Drive* (2004) Lee Edelman kreśli wyobrażenie Dziecka jako symbolu re-produktywnej przyszłości w opozycji do hedonistycznej, nie ponoszącej ciężaru replikowania społecznego porządku, queerowej teraźniejszości. Ten zorientowany na dziecko reprodukcyjny futuryzm narzuca ideologiczny kaganiec na politycznie subwersywne dyskursy proponujące alternatywne temporalności społeczne, a konserwując jako gwarantujący społeczną reprodukcję przywilej heteronormatywności, czyni niewyobrażalną, marginalizowaną możliwość queerowego oporu wobec tak sformułowanej zasady zarządzającej społecznymi relacjami. Edelman (2004, s.19–20) pisze: „Wszyscy musimy łączyć wysiłki w torowaniu drogi «uświęconemu Dziecku», które mogłoby być świadkiem obraźliwych albo niestosownych zachowań, które mogłoby znaleźć informację o niebezpiecznych «stylach życia» w sieci; które mogłoby sięgnąć po prowokującą książkę w publicznej bibliotece, dziecku, mówiąc krótko, które mogłoby odnaleźć przyjemność unieważniającą wpisaną weń przez dorosłych wartość, jaką jest nieobecność jakichkolwiek niedziecięcych pragnień”.

Ta ambiwalentna pozycja dziecka wykreślona z queerowej perspektywy w pewnym sensie powtarza, znane z ustaleń Chrisa Jenksa (1996), analogicznie pęknięte wyobrażenie dziecka w dyskursie społecznym — wykreślone z użyciem przeciwstawnych, dionizyjskich i apollońskich, słowników — a jednocześnie pokazuje, jak bardzo istotna dla społecznego porządku jest to figura, konstruowana i zarządzana w ramach złożonych sieci dyscyplinujących dyskursów i nadzorujących instytucji.

PUNKTY PRZECIĘCIA

Queer studies interesują się dzieciństwem przynajmniej od czasu, gdy Eve Kosofsky Sedgwick (1991) określiła je jako kluczową arenę dla hete-

ronormatywnych nacisków społeczeństwa i punkt odniesienia dla podejmowanych przez nie korygujących interwencji w potencjalnie niepokojące tożsamości i doświadczenia dzieci. Postrzeganie dziecka jako metafory bądź to heteronormatywnego porządku, bądź uwodzącej subwersywnej odmiennej siły wydaje się jednak niewystarczające do opisu złożonych, konkretnych i ucieleśnionych, a przede wszystkim interseksyjnych, doświadczeń dzieci, których tożsamości nie mieszczą się w heteronormatywnych i cisplciowych ramach wykreślających społeczny konstrukt dziecka (Dyer 2017; Muñoz 2009; Walton 2021; Gill-Peterson 2015).

Jednocześnie badania nad dziećmi i dzieciństwem, po uznaniu roli rasy, klasy, płci i (nie)pełnosprawności w rekonstruowaniu sensu i treści doświadczeń dziecięcych oraz wielowarstwowego statusu dziecka, stoją obecnie w obliczu coraz pilniejszych i bardziej inspirujących pytań dotyczących tego, jak rozumieć doświadczenia przeżywane przez dzieci nieheteronormatywne i niecisplciowe, ponieważ zyskują one widoczność w dyskursach publicznych i naukowych (Dyer 2019; Gill-Peterson 2015). Przyjmując queerową perspektywę destabilizowania utartych schematów, demaskowania i podważania heteronormatywnego porządku jako siły regulującej nie tylko orientację psychoseksualną i tożsamość płciową dzieci, ale także ich społecznie oczekiwane, zorientowane na reprodukcję trajektorie biograficzne, studia nad dzieciństwem mogą zyskać na krytycznym wglądzie w świat dziecięcych doświadczeń, uwzględnią bowiem w analizach kolejny istotny marker społeczny, jakim jest tożsamość płciowa i orientacja psychoseksualna. Wymaga to, jak się wydaje, krytycznej — w queerowym sensie — redakcji fundujących wyobrażenia o dzieciństwie i dziecku, wzajemnie powiązanych pojęć linearnego rozwoju (perspektywa *queer* zwraca uwagę na niekompatybilność queerowej temporalności z czasem dzieciństwa), niewinności (rozpoznawanej w ujęciu *queer* nie tylko jako forma moralnej retoryki dzieciństwa, ale także jako narzędzie podtrzymywania heteronormatywnego porządku) i sprawczości (ujmowanej w queerowych propozycjach również z perspektywy prawa dzieci do tożsamości płciowej/seksualnej).

Queerowa perspektywa pozwala więc nie tylko uwzględnić queerowe dzieci w dyskusjach o rozwoju, niewinności i sprawczości, ale jednocześnie zdać sprawę z uwikłania pojęć rozwoju, niewinności i sprawczości w normatywne narracje o dzieciach i dzieciństwie jako pożądanym społecznie tożsamościowych projektach wpisanych w futurystyczne ramy reprodukcyjnego sukcesu. Pozwala zapytać, w jaki sposób wpisujemy potencjalność nienormatywnej seksualności i formowanie odmiennej tożsamości płciowej w proces rozwoju? Czy możemy wyobrazić sobie dziecięcą niewinność,

która nie jest zakładnikiem domniemanej aseksualności (i protoheteroseksualności) dziecka? Jak ujawnić heteronormatywność jako dominującą/hegemoniczną kulturową i polityczną narrację/agendę, która pozbawia dzieci queerowe sprawczości i prawa do tożsamości płciowej i psychoseksualnej, zakorzenionej w materialności doświadczeń i afektów?

ROZWÓJ JAKO ROZKŁĄCZENIE

Dzieciństwo jest czasem antycypacji zorientowanym na chrononormatywną przyszłość i zarazem okresem nieustannej transformacji, wieloetapowej tranzycji zakładającej potencjalne alternatywne temporalności (Walton 2021, s. 335). W tym sensie queerowość zarówno lokuje się poza przestrzenią dzieciństwa jako coś, co zaburza normatywne opisy i czasowe lokalizacje procesu dojrzewania, jak i ilustruje potencjalność jego kłęczącego rozrostu.

Jak zauważa Hannah Dyer (2019), ponieważ dziecko jako projektowany podmiot jest rzutowane w przyszłość, a przyszłość jest zorientowana na reprodukcję społeczeństwa, z epistemiczną niepewnością stoimy *vis-à-vis* rozwoju dziecka. Nie jesteśmy w stanie przewidzieć, jaki rodzaj wpisanej w rozwojowe paradygmaty wiedzy pomoże obecnemu dziecku poradzić sobie z przyszłymi dylematami. Musimy zatem, sugeruje Dyer, wytworzyć pewność heteronormatywności, koncentrując się na transmisji kulturowych treści, które leżą blisko rdzenia naszych reprodukcyjnych nadziei. Z tej perspektywy trudno byłoby mówić w kontekście temporalności dzieciństwa o queerowości — ani tej uznawanej za przemijającą (fazę), ani za potencjalną (realizowaną, kiedy dziecko staje się dorosłe). Queerowe dziecko zagraża (poprzez odmowę czy niemożność podążania ścieżką dojrzewania od dzieciństwa do dorosłości, którą narzucają dyskursy naukowe i dominujące społeczne wyobrażenia) wizji linearnego rozwoju niewinnego, protoheteroseksualnego podmiotu (Dyer 2019; Gill-Peterson 2015).

„Queerując” wertykalne wyobrażenie dorastania, Kathryn Bond-Stockton zaproponowała termin „rośnięcie na boki” (*sideways growth*) na oznaczenie procesu, który rezonuje z odmową podążania za reprodukcyjnym futuryzmem i „lokalizuje energię, przyjemność, witalność i poruszenia w połączeniach i rozszerzeniach niereprodukcyjnych” (Bond-Stockton 2009, s. 13). Termin ten opisuje zatem wzrost, który jest niemożliwy z perspektywy normatywnych modeli rozwoju — ponieważ odnosi się do queerowych dzieci, których istnienie zestawia dwie wykluczające się sfery: dzieciństwa i tożsamości seksualnej innej niż istotna społecznie protoheteroseksualność. Bond-Stockton (2009, s. 15) zadaje pytanie: „W jaki sposób

dzieci są przedstawiane jako postrzegające swoją relację z pojęciem dorastania?”, a następnie zauważa, że kiedy dorosła osoba queerowa rodzi retrospektywnie swoją tożsamość seksualną, to często szuka legitymizacji swoich queerowych afektów w jasnych etykietach, które umożliwiają ciągłość indywidualnej biografii. Kiedy jednak w akcie queerowych narodzin mówi: „Byłem dzieckiem homoseksualnym”, to jednocześnie może uśmiercać „wszystkie metafory, które powstały, zanim pojawiło się słowo «gej»”, ograniczając tym samym możliwości zrozumienia złożoności doświadczeń swojego dzieciństwa i nieciągłości wzrostu „w bok”, nienormalnego rozwoju skoncentrowanego na serii kłęczących doświadczeń terażniejszości. Potencjalnie queerowe afekty i animujące rozrastanie się na boki performatywne praktyki („mój pies jest moją żoną”) składające się na złożone doświadczenia dzieciństwa nie muszą przesądzać o dorosłych tożsamościach, realizowane w przestrzeni „zanim pojawiło się słowo «gej»” nie niosą bagażu definitywnych samookreśleń.

Queerowanie rozumienia linearnego rozwoju jako domyślnej trajektorii stawania się dziecięcego podmiotu zakładałoby zatem możliwość podważania teleologiczności projektu dzieciństwa, śledzenia jego heterogenicznych rozrostów. Tym samym pozwalałoby skupić uwagę na potencjale dzieci do sprawczego nawigowania w procesach własnego rozwoju, osłabić domniemany determinizm seksualnych i tożsamościowych poszukiwań dokonywanych w dzieciństwie. Queerowe podejście do dzieciństwa nie kalkuluje przyszłości dziecka w oparciu o takie a nie inne jego aktualne pragnienia czy doświadczenia, nie wikła jej odgórnie w futurystyczny reżim systemowej reprodukcji. Czyni za to dzieciństwo stanem nieustającej tranzycji, zwracając uwagę na potencjalnie rizomatyczny proces formowania się podmiotowości i tożsamości dziecka. Jednocześnie przyjęcie tej perspektywy daje cenny wgląd w wielorakie sposoby poddawania dyskursu dzieciństwa dyscyplinującym normatywizacjom.

Jeśli patrzymy na kategorię rozwoju jako pewną normatywizującą dziecięce doświadczenia ramę, to queerowe podejście może dotyczyć nie tylko podważania wpisanej w rozwój dziecięcej protoheteroseksualności i cisplciowości, ale — idąc za szerszym znaczeniem queerowości — także namysłu nad rolą normy w procesach rozwojowych i ujawnianych w ten sposób dzieciństwach w ogóle. Taka jest narracja o dzieciństwie wypracowywana w ramach *disabled children's childhood studies* (zob. np. Watson 2012; Curran, Runswick-Cole 2013, 2014). Czerpiąc inspirację z krytycznych studiów nad niepełnosprawnością, badacze stawiają tu pytania o to, w jaki sposób niepełnosprawność rezonuje z normatywną kategorią dziecka i jego „normalnego” rozwoju, skupiając się również na temporalności

i heterogeniczności doświadczeń niepełnosprawnego dzieciństwa (Watson 2012) oraz uwzględniając w proponowanych odpowiedziach głosy samych dzieci z niepełnosprawnościami, które nierzadko opisują się w kategoriach normalności, rozumianej nie tyle jako mieszczenie się w rozwojowej normie, ile jako posiadanie zupełnie zwyczajnych dziecięcych potrzeb, frustracji czy marzeń (Wickenden 2019). W dominującym dyskursie faz rozwojowych dzieci z niepełnosprawnościami zasadniczo lokowały się poza skalami i siatkami, traktowane w kategoriach problemu, odmienności, potworności, a w historycznych relacjach o dzieciństwie bądź nie pojawiały się wcale, bądź ich obecność opisywał język deficytu i tragedii (Goodley, Runswick-Cole, Liddiard 2016). Tymczasem niemieszczanie się w normie, zwłaszcza rozpisane w ramach postkonwencjonalnych ujęć niepełnosprawności (Shildrick 2009), odstawanie od oczekiwań wobec sekwencyjnego linearnego rozwoju prowadzącego do autonomicznej dorosłości, może być rozpatrywane zarówno jako forma ograniczenia, jak i narzędzie alternatywnego formatowania dziecięcego ciała i umysłu, jako niemożność, ale jednocześnie sposobność. Niepełnosprawne ciało jako *possability*, piszą Dan Goodley i Katherine Runswick-Cole (2013), staje się tym samym nie tylko przestrzenią niedopasowania, i bólu, ale także platformą ucieleśnionego potencjału, wymaga czytania go w kategoriach sprawczości, oporu, wyobraźni, wielorakości sposobów, w jakie można żyć w ciele, a tym samym wielorakości doświadczeń dzieciństwa.

NIEWINNOŚĆ JAKO FORMA WYKLUCZENIA

Niewinność nie jest czymś, co dzieci naturalnie posiadają, ale raczej czymś, co jest im kulturowo przypisane jako prosta inwersja słownika dorosłości (Kincaid 1998). Jest nie tylko oczekiwaną konsekwencją dziecięcej ignorancji (Postman 1982) i braku doświadczenia, ale również stanowi swoisty zasób kulturowy i polityczny, który można aktywować na poziomie społecznym w celu zabezpieczenia reprodukcyjnego potencjału systemu, zwłaszcza kiedy niewinność dzieci pełni rolę zakładnika w kulturowych wojnach o *gender*. Niewinność, w kulturowym dyskursie dzieciństwa łączona z czystością (niedojrzałością) seksualną dzieci, wykreśla kierunek ich rozwoju, przebiegający od wyjściowej aseksualności do domniemanej jako norma heteroseksualności. Heteroseksualność jako część heteronormatywnego porządku społecznego wiąże się przy tym nie tylko z kwestiami intymności, seksualności, tożsamości płciowej, ale także z oczekiwanymi narracjami biograficznymi jednostek, reprezentacjami kulturowymi i dominującymi politykami społecznymi regulującymi funk-

cjonowanie systemu edukacji, rynku pracy czy ochrony zdrowia (Warner 1991). W tym kontekście afekty zdefiniowane jako queerowe są postrzegane jako niebezpieczne i/lub tylko przejściowe, a realizowane przez dzieci potencjalnie osobliwe relacje z innymi są tłumaczone na język heteronormatywności (jednopłciowej przyjaźni lub heteropłciowego zakochania), która zapewnia reprodukcję społecznego porządku (Bruhm, Hurley 2004).

Niewinność opróżnia przestrzeń dla wszelkiej queerowości, ponieważ ta ucieleśnia w tym układzie wszystko to, czym dziecko i dzieciństwo nie jest — doświadczenie, wiedzę, sprawczość. Im wyraźniej stawiamy znak równości między dziećmi i niewinnością, tym mniej udaje im się sprostać jej ideałowi i tym bardziej stają się w rzeczywistości obce i odmienne — queerowe (Bond-Stockton 2009), niepokojąco odstające od sentymentalnych dorosłych wyobrażeń, oczekiwań i fantazji.

Powyższe oznacza jednocześnie, że niewinność stanowi szczególnie rodzaj społecznego przywileju. To nie przypadek, że queerowe studia nad dzieciństwem są bliskie studiom feministycznym i *black studies* (Walton 2021) — wszystkie one oferują wgląd w to, w jaki sposób idea dziecięcej niewinności pozostaje w ścisłym i koniecznym związku z uprzedzeniami klasowymi i rasowymi oraz heteronormatywnym porządkiem. Istnieje, pisze Ellie Walton (2021, s. 338), gradacja obowiązywalności niewinności jako kategorii obejmującej różne lokalizacje dzieciństwa. Normatywność niewinności sprawia, że nie jest ona statusem jednakowo dostępnym dla wszystkich dzieci zajmujących wielorakie, interseksjonalnie powiązane pozycje społeczne i tożsamościowe. Na mocy obowiązywalności ucieleśnienia niewinności w postaci białego, protoheteroseksualnego dziecka z klasy średniej (Dyer 2014; Bond-Stockton 2009; Bernstein 2011) niektóre dzieci — niebiałe, pochodzące z klasy robotniczej, queerowe, uchodźcze — są poddawane przedwczesnej aduptyzacji i wykluczane z prawa do ochrony przysługującego niewinnym podmiotom społecznym dyskursów opieki. Jednocześnie dyscyplinująca narracja niewinności odmienne dzieci z niepełnosprawnościami utrzymuje w roli biernych, pozbawionych głosu przedmiotów troski, marginalizując tym samym wagę ich potencjalnej sprawczości w negocjowaniu siebie w ramach złożonej siatki praktyk, struktur, barier i możliwości, doświadczania przez nie bycia dzieckiem niefiltrowanego przez język tragedii upośledzenia (Watson 2012).

Tym samym queerowa perspektywa studiów nad dzieciństwem pozwala skomplikować kategorię niewinności — nie tylko jako uwikłaną w podtrzymywanie heteronormatywnego porządku, ale również jako wykluczającą pewne kategorie dzieci z możliwości doświadczania dzieciństwa jako przestrzeni troski bądź przeciwnie: odmawiającą niektórym dzieciom

możliwości zdystansowania się wobec swojej domniemanej niewinności (kruchości i niemocy). W ramach queerowych studiów nad dzieciństwem wyłania się przy tym płodna przestrzeń do dyskusji na temat tego, co powinniśmy zrobić z koncepcją niewinności dzieciństwa (Walton 2021; Dyer 2020): czy zarzucić (widząc, że jako opresyjny ideał ostatecznie wyobcuje wiele kategorii dzieci, gdyż odmawia im *de facto* prawa do bezpiecznego doświadczania dzieciństwa), czy też — biorąc pod uwagę kruchy i ambiwalentny status odmiennej, queerowych dzieci — odwrotnie, rozszerzyć, uwolnić od moralnych oczekiwań i uczynić dostępną dla wszystkich dzieci, niezależnie od ich rasy, orientacji, klasy i płci (Walton 2021, s. 340).

SPRAWCZOŚĆ JAKO NIEPOJĘTNOŚĆ

Pojęcie sprawczości w studiach nad dzieciństwem ma dość ambiwalentny status — choć stanowi jeden z formatywnych dla tego pola badań konceptów, mocno sprzęgnięty z obietnicą dowartościowania dziecięcych głosów i perspektyw, promowaniem obecności dzieci w przestrzeniach społecznych i dostrzeganiem ich wkładu w negocjowanie kształtu tych przestrzeni, to przez całkiem długi czas było pojęciem niewystarczająco teoretyzowanym, a już tym bardziej niewystarczająco problematyzowanym w *childhood studies* (np. Valentine 2011; Oswell 2013; Tisdall, Punch 2012). Gdyby w dużym skrócie przedstawić historię konceptualizowania sprawczości w studiach nad dzieciństwem, byłaby to historia w trzech (i pół) aktach (zob. Oswell 2013). Akt pierwszy to wyjściowa naiwność wyrażająca się założeniem, że wszystkie dzieci są sprawcze z natury, a sprawczość to karta przetargowa w grze o uznanie dzieci za aktorów społecznych i odejście od dyskursu deficytu w opisie ich społecznej pozycji; nie tyle się ją zatem problematyzuje, ile potwierdza jej obecność w szeregu działań podejmowanych przez dzieci (traktowane *en bloc* jako marginalizowana mniejszość). Akt drugi to esencjalizm w ujmowaniu sprawczości — jest ona postrzegana jako jednostkowy atrybut, indywidualna kompetencja, dziecięca sprawczość jest pożądana i jednoznacznie pozytywna, wzorowana na modelach dorosłej sprawczości. Zakłada się przy tym kompetencje, autonomię i indywidualność, zdolność czynienia zmiany w świecie (np. Corsaro 2005; James 2009), niejednokrotnie przy okazji tracąc z pola widzenia wielorakie uwarunkowania społeczne, ekonomiczne, kulturowe czy polityczne dzieciństwa znacząco modyfikujące tę zdolność. Akt trzeci to dostrzeżenie i zaakcentowanie relacyjności dziecięcej sprawczości, związane z krytyką liberalnego, jak nazywa go Kylie

Valentine (2011), modelu dziecięcej sprawczości, który pomija, jak się wydaje, istotne różnice między możliwościami realizowania sprawczości przez dzieci o różnych społecznych kapitałach i tożsamościach. Tym samym sprawczość zaczyna być rozumiana nie tyle jako naturalna cecha wszystkich dzieci, ale potencjalnie również jako nierówno dystrybuowany zasób, który emancypując niektóre dzieci w niektórych okolicznościach, jednocześnie podtrzymuje nierówności między różnymi ich grupami i kategoriami. W akcie trzecim i pół rosnąca świadomość problematyczności sprawczości jako pojęcia opisującego dzieci i specyfikę dzieciństwa prowadzi do zwrotu ku ujęciom bliskim teorii aktora-sieci (zob. np. Prout 2011; Esser i in. 2016), w których sprawczości nie da się zlokalizować wyłącznie w działających dziecięcych podmiotach, ale stanowi ona element szerszych układów oraz sieci aktorów ludzkich i nie-ludzkich, wyłania się jako efekt rozmaitych negocjacji nie tylko międzypokoleniowych (i intrapokoleniowych), a także relacji pomiędzy wielorakimi aktantami (zob. Spyrou, Rosen, Cook 2019). W kontekście problematyzowania queerowej sprawczości świadomość jej usieciowienia i relacyjności wydaje się istotna chociażby z tego względu, że możliwość działania w świecie, wyrażania głosu, słyszalność i walidacja queerowych dziecięcych perspektyw zależy nie tyle od woli i kompetencji dziecięcych podmiotów, ile również od społecznych, politycznych i materialnych uwarunkowań dzieciństwa w jego różnych interseksjonalnych konfiguracjach, od treści aktualnych kulturowych wojen, społecznych oczekiwań wobec normy i dominujących przekonań na temat tego, co jest wyobrażalne w kontekście dzieciństwa.

Queerową sprawczość można odnieść do dwóch aspektów doświadczenia dzieciństwa: z jednej strony sygnalizuje ona wspomnianą już potencjalność kłaczastego, nieliniowego rozwoju w wielu kierunkach, możliwość wypróbowania różnych afektów i doświadczeń bez rozumienia ich jako dewiacyjnych czy jako ostatecznych; z drugiej zaś — w prostszym sensie — chodzi także o pytanie, w jaki sposób sprawczość ta jest powiązana z procesem kształtowania jednostkowej tożsamości (płciowej i psychoseksualnej).

Dotychczas dominujące ujęcie dziecka w perspektywie *queer* każe widzieć je (i jego potencjalną queerowość) z perspektywy genealogicznej legitymizacji queerowych tożsamości i statusów obecnych dorosłych, jako element retrospektywnej biograficznej narracji, a spora część dominujących dyskursów dzieciństwa lokuje jego seksualność w przyszłości, kreśląc najczęściej jako zwieńczenie heteronormatywnej socjalizacji. Jednak rosnąca widoczność queerowych dzieci w przestrzeni publicznych dyskusji

i tekstów kultury popularnej sprawia, że coraz pilniejsza staje się potrzeba umiejętnego uchwycenia ich doświadczeń w czasie teraźniejszym, przyjrzenia się ucieleśnionym kontekstom kształtowania (odmieńczych) tożsamości, namysłu nad ich sprawczością w warunkach podwójnej marginalizacji (jako queerowych podmiotów w ramach queerowych dyskursów i jako podmiotów seksualnych w ramach dominująco aseksualnych dotychczas dyskursów dzieciństwa). Odmowa prawa do queerowych doświadczeń dzieciństwa i procesu dorastania — kiedy odmieńcze samookreślenia dzieci są odrzucane jako efekt przejściowej mody lub queerowej propagandy (Rosky 2012) — jest w istocie zaprzeczeniem ich sprawczości. Odmowa uznania ucieleśnionych, przeżywanych doświadczeń queerowych dzieci jest przy tym na swój sposób konieczna, aby uchronić „prawdziwe” dziecko — niewinny i pasywny obiekt troski — zagrożone demoralizacją. Dyskursywne konstrukty, które naturalizują dziecko i dzieciństwo jako niewinne i protoheteroseksualne, utrudniają możliwość uznania, że queerowe dzieci są kompetentnymi ekspertami od własnego życia, tożsamości, ciała i umysłów. Kwestia queerowej sprawczości w tym kontekście wiąże się zatem z koniecznością dyskusji na temat praw dzieci do tożsamości, rozumianych *stricte* w kategoriach SOGIE (*sexual orientations, gender identities and expressions*; Linde 2019), a wciąż niewyartykułowanych wprost w Konwencji Praw Dziecka, która postrzega je jako aseksualnego aktora społecznego.

Andrew Pump (2017) proponuje uznać swoistą niezdolność queerowych dzieci do podążania za cisheteronormatywną wykładnią socjalizacji do ról płciowych i treningiem oczekiwanych zachowań seksualnych za pretekst do sformułowania teorii kształtowania się tożsamości młodego queerowego podmiotu, w której centralne miejsce zajmuje kategoria niepojętności (*stupidity*) — „(nie)celowego błędu w przebiegu socjalizacji seksualnej i nauce właściwych zachowań seksualnych” (Pump 2017, s. 197). Niepojętność stanowi, jak się wydaje, dobry przykład wspomnianego wcześniej kłęczastego „rośnięcia na boki”, tym bardziej że Pump lokuje ją w kontekście obserwowalnej zmiany pokoleniowej w ramach społeczności LGBT+ i przejścia od historycznie uprawomocnionej narracji walki i sukcesu (uzyskania społecznej akceptacji i równości praw) w stronę emancypacji rozumianej jako „uwolnienie się od sztywnych społecznych kategoryzacji seksualności, osiągnięcie krytycznego dystansu wobec tych tożsamości, a ostatecznie uznanie ich za społecznie skonstruowane” (Pump 2017, s. 207). Niepojętność tym samym staje się wyrazem nie tyle otwartej walki z heteronormatywnym porządkiem prowadzonej z jasno zdefiniowanych nieheteronormatywnych pozycji, ile zawieszenia jego obowiązywalności, taktycznego, mikropolitycznego praktykowania queerowości poprzez re-

zygnację z, a może właściwie obojętność wobec stabilnych, ostatecznych, deterministycznych kategoryzacji. Jako przykład sprawczej niepojętności może służyć chociażby nieustannie pączkująca przestrzeń psychoseksualnych orientacji, rozciągniętych na niebinarnym spektrum płciowych mikroetykiet i identyfikacji, queerowych propozycji zaimków, które nie tylko wykraczają poza ramy akronimu LGBT+, ale często problematyzują samą ideę posiadania płci i seksualności (Feraday 2018). Tym samym pojęcie to w inspirujący sposób łączy sprawczość, niewinność (ignorancję) i kontekst rozwoju, dając „możliwość postrzegania dzieci nie jako nazbyt jednoznacznie określonych sprawczych aktorów (świadomych i stawiających opór) czy jako nieokreślone podmioty (będące po prostu produktami aparatów ideologicznych państwa), ale — tak długo, jak nie radzą sobie z opanowaniem umiejętności (oczekiwanego odgrywania płci i seksualności) — jako istoty niepojętne, a tym samym queerowe” (Pump 2017, s. 208).

OTWARCIE NA ZAKOŃCZENIE: QUEEROWE STUDIA NAD DZIECIŃSTWEM

Powyższe uwagi stanowią jedynie bardzo wstępne, otwarte na dyskusje i uzupełnienia refleksje na temat wciąż wypiętrzającego się terenu między studiami nad dzieciństwem a *queer studies*. Owocne wydaje mi się przy tym proponowane w ramach queerowych studiów nad dzieciństwem (Dyer 2017) postrzeganie kategorii *queer* i dzieciństwa jako powiązanych ze sobą na dwóch poziomach, być może jednocześnie.

Jednym z nich jest ogólny poziom rozumienia queerowości jako stanu niezgodności, odbiegania od społecznie konstruowanych norm i oczekiwań dorosłych wobec trajektorii dzieciństwa, którym podlegają wszystkie dzieci, niezależnie ich afektualnych orientacji i tożsamości płciowych. Queerowość służy tutaj refleksji nad ideologicznymi założeniami koncepcji rozwoju (linearnego i opartego na serii przejść gwarantujących sekwencyjność dorastania) i niewinności (służącej jako moralna retoryka zarówno zabezpieczająca odrębność dzieciństwa i dorosłości, jak i — poprzez wpisanie w ramy heteronormatywnego rozwoju — gwarantująca reprodukcję porządku społecznego) oraz nad rozumieniem sprawczości (postrzeganiem jej nie tylko jako narzędzia do osiągnięcia jednostkowej autonomii opartej na racjonalnym, refleksyjnym pojmowaniu świata i działania w nim, ale także jako kontyngentnego, relacjonalnego kontekstu zarządzania przez dzieci własnymi procesami rozwoju tożsamości).

Na bardziej konkretnym poziomie definiowania *queer* jako zbiorczej etykiety dla tożsamości, które nie pasują do heteronormatywnego (i cisnorma-

tywnego) porządku społecznego, queerowe soczewki pozwalają wyraźniej dostrzec domyślnie heteronormatywne (i cisnormatywne) zakotwiczenie dziecięcej niewinności i linearnego rozwoju, a jednocześnie poddać krytycznej refleksji przypisywaną dzieciom sprawczość, w dominującym nurcie narracji o dzieciństwie wciąż ledwie dotykającą materialnego, cielesnego, emocjonalnego, afektywnego rdzenia procesów kształtowania tożsamości.

W polu *queer childhood studies* lokują się więc: krytyka domyślnie heteronormatywnego (i cisplciowego) porządku dzieciństwa oraz normy rozwojowej i ich wielorakich konsekwencji dla doświadczeń queerowych dzieci; analiza konstruktu dziecięcej niewinności jako politycznie uzbrojonego narzędzia porządkowania społecznych przestrzeni władzy związanego z potencjalnym wykluczaniem queerowych dzieci z obszaru troski; propozycja uwzględniania intersekcjonalnej ramy badania wzajemnych powiązań między różnymi tożsamościami społecznymi i miejscami zajmowanymi przez dzieci w społecznej strukturze oraz wpływu tych powiązań na doświadczenie dzieciństwa przez queerowe dzieci; wreszcie — uznanie dziecięcego prawa i sprawczości w procesach odkrywania i definiowania swoich tożsamości. Wszystko to przy założeniu, że potencjalnie queerowe są wszystkie dzieci, ponieważ ich doświadczenia życiowe, nierzadko kłęczące procesy rozwoju, osobliwe sposoby bycia w świecie, nie zawsze pasują do normatywnych ram dzieciństwa ustalonych przez dorosłych, którzy — paradoksalnie — nie biorą pod uwagę tego, że dzieciństwo generalnie jest ciągłym procesem transformacji.

Jednocześnie — dzieląc przy tym właściwą *childhood studies* w ogóle postawę zaangażowania w ujawnianie i dowartościowywanie dziecięcych perspektyw — badania wpisujące się w nurt queerowych studiów nad dzieciństwem przyglądają się relacjom rodzinnym queerowych dzieci, realizacji prawa dziecka do tożsamości (również psychoseksualnej), możliwościom proponowania inkluzywnej pedagogiki, problemom dyskryminacji queerowych dzieci w szkole i przestrzeniach publicznych, procesom coming outów i tranzycji, panice moralnej towarzyszącej edukacji seksualnej czy kulturowym i społecznym reprezentacjom — w mediach, w nauce, w edukacji, w kulturze popularnej — dziecięcych queerowych tożsamości.

Kiedy badacz dzieciństwa Nick Lee (1998) postulował rozwijanie socjologii niedojrzałej, chodziło mu o zmierzenie się z obsesją socjologii na punkcie stałych tożsamości, dychotomicznych perspektyw i dojrzałości jako celu rozwoju i ostatecznego punktu odniesienia. Wydaje się, że logicznym uzupełnieniem tego projektu byłby postulat queerowania studiów nad dzieciństwem (wyrosłych ostatecznie z socjologii dzieciństwa; zob. James, Prout 1990; James, Jenks, Prout 1998). Byłby to wysiłek kon-

struowania teorii społecznej zagnieżdżonej w niebinarnym, nieteleologicznym, otwartym na kłęczaste narracje opisie doświadczeń dzieci wpisanych w biegnące zawsze w górę i na boki procesy dorastania, krytycznie przepisującej znaczenia i polityki wszyte w koncepcje niewinności i sprawczości; teorii pozwalającej przenieść uwagę na złożoności, nieciągłości, osobliwości, które obok dyscyplinujących kulturowych dyskursów zasilają nasze (dorosłe i dziecięce) codzienne doświadczenia i praktyki, wykreślają nasze przestrzenie działania, życia i myślenia. Tak squeeerowana przestrzeń badań nad dzieciństwem stanowiłaby konceptualną przestrzeń, w której dziecko zostaje uwolnione od dorosłych fantazji o kompletnym, czytelnym, niedorosłym podmiocie, w której postrzega się dziecięce podmioty jako złożone, wielowarstwowe i potencjalnie zmieniające się konstelacje „ja”. Tutaj dzieciństwo nie byłoby pomyślane jako okres prób przed wejściem w dorosłe społeczeństwo, jako jedna z jego z góry zaprojektowanych ról, ale jako pole eksperymentów i doświadczania wielu scenariuszy bycia, utożsamiania się, okazywania afektów i budowania relacji z innymi, bez narzucania dzieciom z góry określonych tożsamościowych etykiet. Przestrzeń taka dostarczałaby — w duchu podwójnej tożsamości *childhood studies* — nie tylko kontekstu dla naukowych poszukiwań nowych języków opisu, ale również impulsu do ujawniania społecznych, kulturowych i politycznych dyskursów, polityk i praktyk uniemożliwiających bezpieczne doświadczanie dzieciństwa przez odmienne, queerowe dzieci.

Podsumowując, queerowy nieliniarny rozwój stawia pytanie o to, czym jest norma, i podświetla znaczenie splątanej terażniejszości dzieciństwa, a queerowe spojrzenie na niewinność uwypukla jej polityczność i fundujące ją sztywne normatywne oczekiwania. Queerowa sprawczość jest taktyczna i warunkowa, rozproszona, niekoniecznie oparta wyłącznie na wiedzy i refleksji, ale także na byciu niepojętym. *Queer* jako soczewka analizowania dzieciństwa może ułatwić normalizację złożoności składających się na nie sensów, afektów, praktyk, doświadczeń i sprawić, że będziemy jeszcze bardziej świadome i świadomi tego, jak ujawnia się ono w naszej teorii i rezonuje w naszych badaniach (Spyrou 2018).

BIBLIOGRAFIA

- Bernstein Robin, 2011, *Racial Innocence: Performing American Childhood from Slavery to Civil Rights*, New York University Press, New York.
- Bond-Stockton Kathryn, 2009, *The Queer Child, or Growing Sideways in Twentieth Century*, Duke University Press, Durham.
- Bruhm Steven, Hurley Natasha, 2004, *Curiouser: On the Queerness of Children*, University of Minnesota Press, Minneapolis.

- Corsaro William A., 2005, *Sociology of Childhood*, Pine Forge Press, London.
- Curran Tillie, Runswick-Cole Katherine (red.), 2013, *Disabled Children's Childhood Studies: Critical Approaches in a Global Context*, Palgrave Macmillan, London.
- Curran Tillie, Runswick-Cole Katherine, 2014, *Disabled Children's Childhood Studies: A Distinct Approach?*, „Disability and Society”, t. 29(10).
- Dyer Hannah, 2014, „Becoming Otherwise: The Queer Aesthetics of Childhood”, University of Toronto, Canada (praca doktorska) (<https://tspace.library.utoronto.ca/handle/1807/68298> [dostęp: 08.07.2024]).
- Dyer Hannah, 2017, *Queer Futurity and Childhood Innocence: Beyond the Injury of Development*, „Global Studies of Childhood”, t. 7(3), s. 290–302.
- Dyer Hannah, 2019, *The Contested Design of Children's Sexual Education: Queer Growth and Epistemic Uncertainty*, „Gender and Education”, t. 31(6), s. 742–755.
- Dyer Hannah, 2020, *The Queer Aesthetics of Childhood: Asymmetries of Innocence and the Cultural Politics of Child Development*, Rutgers University Press, New Brunswick.
- Edelman Lee, 2004, *No Future. Queer Theory and the Death Drive*, Duke University Press, Durham.
- Esser Florian, Baader Meike S., Betz Tanja, Hungerland Beatrice, 2016, *Reconceptualising Agency and Childhood: New Perspectives in Childhood Studies*, Routledge, London.
- Feraday Christine, 2018, *Making a Name for Yourself: Neo-Identities and Tumblr*, w: Susan Driver, Natalie Coutler (red.), *Youth Meditations and Affective Relations*, Palgrave Macmillan, London, s. 197–212.
- Gaitán Muñoz Lourdes, 2006, *La nueva sociología de la infancia. Aportaciones de una mirada distinta*, „Política y Sociedad”, t. 43(1), s. 9–26.
- Gill-Peterson Jules, 2015, „Queer Theory Is Kid Stuff: A Genealogy of the Gay and Transgender Child”, The State University of New Jersey, Newark (praca doktorska) (<https://rucore.libraries.rutgers.edu/rutgers-lib/47661/> [dostęp: 08.07.2024]).
- Goodley Dan, Runswick-Cole Katherine, 2013, *The Body as Disability and Possibility: Theorizing the “Leaking, Lacking, and Excessive” Bodies of Disabled Children*, „Scandinavian Journal of Disability Research”, t. 15(1), s. 1–19 (<https://doi.org/10.1080/15017419.2011.640410>).
- Goodley Dan, Runswick-Cole Katherine, Liddiard Kirsty, 2016, *The DisHuman Child*, „Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education”, t. 37(5), s. 770–784.
- Halberstam Jack, 2011, *The Queer Art of Failure*, Duke University Press, Durham.
- Higginbotham Evelyn B., 1993, *Righteous Discontent: The Women's Movement in the Black Baptist Church, 1880–1920*, Harvard University Press, Cambridge.
- James Alison, 2009, *Agency*, w: Jans Qvortrup, William A. Corsaro, Michael-Sebastian Honig (red.), *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- James Alison, Prout Alan (red.), 1990, *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*, Routledge, London.
- James Alison, Jenks Chris, Prout Alan, 1998, *Theorizing Childhood*, Blackwell Publishers, Oxford.
- Jenks Chris, 1996, *Childhood*, Taylor and Francis, London.
- Kenneth Kidd, 2011, *Queer Theory's Child and Children's Literature Studies*, „PMLA”, t. 126(1), s. 182–188.

- Kincaid James R., 1998, *Erotic Innocence: The Culture of Child Molesting*, Duke University Press, Durham.
- Kosofsky Sedgwick Eve, 1991, *How to Bring Your Kids Up Gay*, „Social Text”, nr 29, s. 18–27.
- Kosofsky Sedgwick Eve, 1993, *Tendencies*, Duke University Press, Durham.
- Kowalik-Olubińska Małgorzata, 2020, *Od binarności do nowej fali — między modernizmem a post-modernizmem w nowej socjologii dzieciństwa*, „Problemy Wczesnej Edukacji”, nr 2.
- Lee Nick, 1998, *Towards an Immature Sociology*, „The Sociological Review”, t. 46(3), s. 458–482.
- Linde Robin, 2019, *The Rights of Queer Children: The Denial of Children’s Sexual Agency in the Convention on the Rights of the Child*, „International Journal of Children’s Rights”, t. 27(4), s. 719–737.
- Malone Karen, Tesar Marek, Arndt Sonja, 2020, *Theorising Posthuman Childhood Studies*, Springer Nature, Singapore.
- Mukherjee Utsa, 2024, *Queer Theory and Childhood Studies*, w: Sarada Balagopalan, John Wall, Karen Wells (red.), *The Bloomsbury Handbook of Theories in Childhood Studies*, Bloomsbury Academic, London, s. 96–109.
- Muñoz Jose E., 2009, *Cruising Utopia: The Then and There of Queer Futurity*, New York University Press, New York.
- Oswell David, 2013, *The Agency of Children: From Family to Global Human Rights*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Postman Neil, 1982, *The Disappearance of Childhood*, Delacorte Press, New York.
- Prout Alan, 2005, *The Future of Childhood: Towards the Interdisciplinary Study of Children*, Routledge, London.
- Prout Alan, 2011, *Taking a Step Away from Modernity: Reconsidering the New Sociology of Childhood*, „Global Studies of Childhood”, t. 1(1), s. 4–14.
- Pump Andrew, 2017, *Queer Kids: Innocence, Beauty, and Stupidity in an Ideological State Apparatus*, w: Marcus P.J. Bohlmann (red.), *Misfit Children: An Inquiry into Childhood Belongings*, Lexington Books, Lanham.
- Rosky Clifford, 2012, *Fear of the Queer Child*, „Buffalo Law Review”, t. 61(3).
- Ryan Kevin, 2012, *The New Wave of Childhood Studies: Breaking the Grip of Bio-Social Dualism?*, „Childhood”, t. 19(4), s. 439–452.
- Shildrick Margrit, 2009, *Dangerous Discourses of Disability, Subjectivity, and Sexuality*, Palgrave MacMillan, Basingstoke.
- Spyrou Spyros, 2018, *Disclosing Childhoods: Research and Knowledge Production for a Critical Childhood Studies*, Palgrave Macmillan, London.
- Spyrou Spyros, 2019, *An Ontological Turn for Childhood Studies?*, „Children and Society”, t. 33(4), s. 316–323.
- Spyrou Spyros, Rosen Rachel, Cook Daniel Thomas, 2019, *Reimagining Childhood Studies*, Bloomsbury Academic, London.
- Tisdall E. Kay M., Punch Samantha, 2012, *Not so “new”? Looking Critically at Childhood Studies*, „Children’s Geographies”, t. 10(3), s. 249–264.
- Valentine Kylie, 2011, *Accounting for Agency*, „Children and Society”, t. 25(5), s. 347–358.
- Walton Ellie, 2021, *The Queer Child Cracks: Queer Feminist Encounters with Materiality and Innocence in Childhood Studies*, „Childhood”, t. 28(3), s. 333–345.
- Warner Michael, 1991, *Introduction: Fear of a Queer Planet*, „Social Text”, t. 29(1), s. 3–17.

- Watson Nick, 2012, *Theorizing the Lives of Disabled Children: How Can Disability Theory Help?*, „Children and Society”, t. 26(3), s. 192–202.
- Wickenden Mary, 2019, *Reimagining Disabled Children with Childhood Studies: The Challenge of Difference*, w: Spyros Spyrou, Rachel Rosen, Daniel Thomas Cook (red.), *Reimagining Childhood Studies*, Bloomsbury Academic, London.

THE PECULIARITY OF CHILDHOOD:
AT THE INTERSECTION OF QUEER PERSPECTIVE
AND CHILDHOOD STUDIES

Maja Brzozowska-Brywczyńska
(Adam Mickiewicz University, Poznań)

Abstract

The article examines the conceptual space at the intersection between queer perspective and childhood studies, increasingly referred to as queer childhood studies. The text introduces two key approaches to understanding the child and childhood within the field of queer studies. It also outlines the two main planes of examining the queerness of childhood experiences and the child's status, before proceeding to suggest exploring categories formative for the social discourse of childhood — such as development, innocence, and agency — through the lens of queerness. This highlights not only how these categories are entangled in sustaining the heteronormative social order, but also the value of incorporating queer childhood experiences and identities in order to provide a comprehensive and nuanced understanding of modern childhood.

key words: child, childhood, child's development, child's innocence, child's agency, queer childhood studies

słowa kluczowe: dziecko, dzieciństwo, rozwój dziecka, niewinność dziecka, sprawczość dziecka, queerowe studia nad dzieciństwem